

Людмила Петрова,

професор кафедри культурології КНУКіМ, д-р пед. наук

**УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ, ПРОБЛЕМИ
УПРАВЛІННЯ**

Розглянуто зовнішні та внутрішні чинники розвитку бібліотеки в контексті розбудови інформаційного суспільства в Україні. Визначено стратегічні пріоритети формування нового іміджу бібліотеки, зростання її ролі та значення як складної системи, що забезпечус інформаційно-інтелектуальне збагачення людини та сприяє цивілізаційному розвитку України, її входженню в інформаційно-знаннєве суспільство й інтеграції в світову інформаційну інфраструктуру.

Ключові слова: інформаційне суспільство, управління сучасною бібліотекою, стратегія розвитку.

Майже два десятиліття українська бібліотека трансформувалася та адаптується до нового суспільного устрою, який суттєво вплинув на зміну пріоритетів бібліотечної діяльності. Глобальні процеси інформатизації та перехід України до ринкової економіки зумовили прийняття бібліотекою нової моделі функціонування як інформаційно-інтелектуальної системи та господарюючого суб'єкта, власника інформаційних ресурсів та виробника бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг.

Переорієнтація діяльності на широке використання накопичених бібліотечно-інформаційних ресурсів, активне їх поповнення з метою задоволення нових інформаційних потреб користувачів, а також впровадження в практику ринкових механізмів господарювання стало свідченням вибору бібліотекою нової стратегії розвитку [1].

Саме тому проблеми визначення ролі і місця бібліотеки в контексті сучасних реалій суспільного розвитку належать до найбільш актуальних дослідницьких завдань сучасного бібліотекознавства та віддзеркалюються в працях українських бібліотекознавців О. Башун, О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Горового, І. Давидової, Л. Дубровіної, В. Ільганаєвої, Л. Костенка, Н. Кушнарєнко, О. Онищенко, В. Пашкової, М. Слободяника, А. Чачко та ін.

В мінливих політичних, соціально-економічних, інформаційно-технологічних умовах почали розвиватися нові соціальні ролі і функції бібліотеки, зросло її значення як важливої інституції демократичного суспільства – інформаційно-комунікаційної системи, що сприяє рівності в доступі до інформації. Сьогодні бібліотечні та інформаційні центри утворюють розгалужену інформаційну інфраструктуру, без ефективного використання ресурсів якої стає неможливим цивілізаційний розвиток України як демократичної держави.

Відомо, що в інформаційному суспільстві стратегічним ресурсом є інформація і знання, які визначають рівень інтелектуального розвитку людини, сприяють формуванню її творчого потенціалу. Бібліотеки в цих умовах виконують високу цивілізаційну місію, забезпечуючи потреби соціуму в інформації і знаннях не тільки накопичених протягом історії людства, але й енциклопедичних, систематизованих, продюкованих.

Саме тому досить поширеним є підхід до сучасної бібліотеки як до інформаційної системи, де головною її функцією визначається інформаційна. Дійсно, накопичення і використання інформаційних ресурсів є чинником соціально-економічного прогресу країни, а забезпечення інформаційних потреб сприяє формуванню людини інформаційного суспільства. Техніко-технологічна модернізація бібліотек, застосування сучасних інформаційно-комунікаційних засобів дозволяє значно розширити можливості обслуговування користувачів – прискорити пошук інформації, розширити діапазон діяльності бібліотеки, отримати інформацію з інших книгозбірень. Зазначене підвищує роль бібліотеки як найбільш загальнодоступної та соціально стабільної інституції, що може задовольняти потреби в інформації усіх верств населення.

Соціальні акценти діяльності бібліотеки ініціюються сучасним рівнем розвитку суспільства та визначають соціальне замовлення у сприянні загальнокультурної і професійної освіти, що забезпечує формування людини інформаційного суспільства як висококваліфікованого спеціаліста, соціально та інформаційно компетентної особистості. Отже, саме бібліотека є активним учасником соціально-інформаційного процесу якісного удосконалення та перетворення людини і суспільства.

Центром уваги бібліотеки стало максимальне забезпечення потреб сучасних користувачів у бібліотечно-інформаційних продуктах і послугах. Відповідно, на рівні бібліотеки почали вирішуватися питання підвищення ефективності використання наявних інформаційних ресурсів та забезпечення доступу до світових електронних мереж, застосування нової комп'ютерної техніки та впровадження інформаційно-комунікаційних

технологій, створення необхідного бібліотечно-інформаційного потенціалу, забезпечення нових напрямів діяльності висококваліфікованими фахівцями [2].

Усі напрями розвитку української бібліотеки здійснюються під впливом глобальних цивілізаційних процесів: державотворення, інформатизації і формування ринкової економіки. Перший процес визначає національну специфіку та якісну визначеність бібліотеки як суспільно важливої соціокультурної інституції в контексті розбудови демократичної України. Другий – стимулює розвиток бібліотеки як потужного інформаційного центру, сприяє накопиченню її інформаційно-комунікаційного потенціалу, забезпеченню широкого доступу користувачів до інформації та знань, а відтак – інтелектуальному розвитку людини. Третій процес – це безпосереднє реагування на нові економічні відносини, які зумовлюють потребу розвитку ринкових механізмів функціонування бібліотеки, її становлення як суб'єкта інформаційного ринку. Перед бібліотекою, і в першу чергу перед її керівником, постає стратегічне організаційно-управлінське завдання: розробка концептуальної моделі бібліотечного закладу, що враховує та органічно поєднує зазначені напрями функціонування і розвитку, забезпечує певний соціально-економічний баланс в системі обслуговування користувачів, пропорційність між видами запропонованих інформаційних продуктів і послуг, ресурсними витратами й кінцевим результатом – досягненням максимального задоволення сучасних інформаційно-комунікаційних потреб.

Таким чином, на різні мікросередовища кожна бібліотека, базуючись на предметному аналізі наявного стану і специфіки діяльності з врахуванням вимог макросередовища, обирає власну стратегію розвитку, яка забезпечує раціональність, цілеспрямованість і продуктивність її функціонування як некомерційної організації, що має певну господарську самостійність і право приймати організаційно-управлінські рішення. Системна реалізація нових економічних можливостей бібліотеки як суб'єкта господарювання з накопиченим нею інформаційно-комунікаційним ресурсним потенціалом органічно інтегрується в сучасний поступ України до розвиненого інформаційного суспільства.

Під впливом макросередовища бібліотека змінює пріоритети діяльності відповідно до соціокультурних та інформаційно-комунікаційних потреб суспільства, визначає нові підходи до комплектування власних фондів, застосовує можливості нових інформаційних технологій, впроваджує в практику нові форми обслуговування користувачів [1]. Реалізація цих напрямів зумовлює не тільки зміну уявлення про бібліотеку у широкого

кола користувачів, але й порушує саму парадигму її організації як складної соціальної інформаційної системи, яка вимагає нових підходів до оптимізації діяльності.

Важливим чинником ефективного функціонування бібліотеки стає забезпечення раціонального поєднання та взаємодії традиційних і нових напрямів діяльності, зокрема, таких як організація накопичення, збереження і використання документних фондів – поряд з електронними ресурсами, виробництво та розповсюдження бібліотечних продуктів і послуг – поряд з мережевими інформаційно-комунікаційними сервісами, організація праці персоналу в нових умовах – поряд із постійним підвищенням кваліфікації, перекваліфікацією працівників та залученням молодих спеціалістів. Зазначимо, що організацію праці персоналу ми розуміємо як цілеспрямовану систему адміністративно-управлінських заходів, націлених на створення умов для високопродуктивної, ефективної, творчої та ініціативної праці бібліотекарів.

У свою чергу, організація діяльності з накопичення, збереження і використання бібліотечно-інформаційних ресурсів виступає базовим чинником створення якісного інформаційно-комунікаційного потенціалу бібліотеки на новій техніко-технологічній та інтелектуально-виробничій основі, що створює умови для організації діяльності бібліотеки як суб'єкта господарювання. Перехід бібліотеки до ринкових взаємодій визначає значні позитивні зрушення стосовно розширення можливостей ведення господарської діяльності на основі використання наявних ресурсів, створення як традиційних, так і нових електронних продуктів і послуг, тематичних, фактографічних, повнотекстових баз даних, упровадження додаткових платних продуктів і послуг з орієнтацією на індивідуальні потреби користувачів, розвиток корпоративної діяльності і спонсорства.

Отже, українська бібліотека органічно інтегрується в сучасне соціально-економічне середовище, формуючи систему стабільного поповнення власних фондів та їхнє перетворення в потужний інформаційно-комунікаційний потенціал, здатний забезпечити динамічні потреби сучасного користувача. Звісно, ефективність досягнення зазначеного стану можливе за умови покращення державного фінансування бібліотечної галузі, що дозволить перетворити українську бібліотеку в сучасну інформаційну функціонально-технологічну систему, здатну надійно й ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал та нові техніко-технологічні можливості, забезпечить її впевнений поступ в глобальне цивілізаційне суспільство інформації і знань.

Адаптуючись до нових умов організації діяльності, концептуально

перебудовуючись та спрямовуючи зусилля на нові пріоритети, бібліотека зберігає своє традиційне призначення – кумулювання інформаційно-інтелектуальних, духовно-соціальних надбань людства з метою наступної їх трансляції молодому поколінню. Динамічний розвиток бібліотечного закладу в інформаційному суспільстві не повинен і не може бути спрямованим лише на забезпечення інформаційної функції, надання бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, забезпечення доступу до інформації. Українська бібліотека повинна стати одночасно науковим, освітнім, культурним центром, акумулювати соціально-культурні, соціально-педагогічні, інформаційно-інтелектуальні, духовні і моральні відносини в широкому розумінні «людина – суспільство», «людина – і увесь світ».

Якісні зрушення в організації діяльності бібліотеки та цілеспрямований вплив на її ресурсний потенціал забезпечує система управління. Саме вона здатна скоординувати взаємодію всіх організаційних, функціональних і структурних складників бібліотечного механізму для досягнення найкращої інформаційно-комунікаційної, техніко-технологічної та соціально-економічної ефективності діяльності бібліотеки, спрямувати на досягнення основних цілей. Отже, підхід до розгляду сучасної бібліотеки як об'єкта і суб'єкта управління є перспективним для оцінки наявного стану та прогнозування подальших тенденцій її розвитку в інформаційному суспільстві.

Зазначене підтверджується життєвою необхідністю та характерною ознакою сучасної бібліотеки, де здійснюється перехід від традиційної парадигми управління до нової, перспективної. В процесі упорядкування механізмів управління і налагодження їхнього функціонування визначаються внутрішні, досі невикористані резерви та нові орієнтири. До організації управлінської діяльності застосовуються програмно-цільові та інноваційні моделі, використовуються елементи ситуаційного підходу та маркетингові стратегії, сформовані на основі різних теорій управління і попереднього досвіду управління «від досягнутого». Зазначене сприяє створенню більш ефективної і дієвої системи управління, яка адекватно реагує на зміни в зовнішньому середовищі та базується на регулюванні і саморегулюванні.

Таким чином, здійснюється процес покращення і модифікації образу публічної бібліотеки, створення її нового іміджу, перетворення в інформаційний, гуманітарно-освітній, культурно-дозвіллевий центр і відповідно – формування нових організаційних структур.

На думку науковців, саме в цьому просторі накопичується потенціал

розвитку та відпрацьовуються елементи управлінських стратегій інтенсивного зростання і скорочення, особливістю яких є орієнтація на якісні цілі, розширення й оновлення асортимента послуг, створення нового образу бібліотеки, освоєння нових функцій і видів діяльності, які задаються, як правило, не стільки внутрішнім, скільки зовнішнім середовищем функціонування бібліотеки [3, с. 59].

Безумовно, чинники зовнішнього середовища можуть відкривати нові можливості, впливаючи на стратегію розвитку бібліотеки та ефективність накопичення ресурсного потенціалу, а також створювати певні загрози і негативні для бібліотеки наслідки. В сучасних умовах вони повинні постійно бути в полі зору системи управління. Ретельне відслідковування змін і аналіз таких чинників зовнішнього середовища як соціальні, політичні, міжнародні, економічні, техніко-технологічні, ринкові, конкурентні тощо надає можливість системі управління бібліотеки розпізнати загрози для дестабілізації функціонування та попередити негативні їх наслідки, а також виявити перспективні додаткові можливості, які забезпечать реалізацію стратегічних переваг.

Становлення демократичних засад зумовило підвищення ролі колективу у виборі стратегій розвитку бібліотеки, способів і методів удосконалення всіх напрямів бібліотечно-бібліографічної роботи. Колегіальне управління діяльністю бібліотеки, яке прийшло на зміну жорстко централізованому управлінню бібліотечною справою, визначило потребу забезпечення позитивних мотивацій колективу бібліотеки до змін і нововведень, формування «команди одностайців» [1].

Таким чином, сучасна структура управління бібліотекою – це складна сукупність взаємообумовлених і взаємопов'язаних елементів, які знаходяться між собою у взаємозалежних відносинах, що й забезпечує функціонування та розвиток бібліотеки як єдиного цілого, як потужного «бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті суспільства знань» [2].

Проблематика розвитку української бібліотеки в процесі розбудови інформаційного суспільства, суспільства знань, творчості та ініціативи характеризується широким спектром напрямів і завдань, пріоритетів і перспектив, кожне з яких потребує проведення окремих ґрунтовних досліджень. Саме вони створюють підґрунтя для системи осмислення і розуміння специфічної сутності бібліотеки, її ролі і значення для інформаційно-інтелектуального збагачення людини та сприяння цивілізаційному розвитку України як демократичної держави, інформаційно-знанневого суспільства, яке інтегрується у світову інформаційну інфраструктуру.

Список використаних джерел

1. *Петрова Л. Г.* Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін : монографія / Л. Г. Петрова. – К., 2003. – 302 с.
2. Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційний комплекс у контексті розвитку суспільства знань» // Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С. 3–15.
3. Управление библиотекой : учеб.-практ. пособие / А. С. Аверьянов и др. – СПб : Профессия, 2002. – 302 с.